

УДК: 159.9 – 057.36 (477)

DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol26-Year2022-110>

Сіверс Зінаїда Феодосіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

провідний науковий співробітник

лабораторії психології політико-правових відносин,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-2950-0741

nok55@ukr.net

РИЗИК І БЕЗПЕКА В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ

Актуальність Наразі проблема ризиків та безпеки в професійній діяльності фахівців ДСНС, зокрема фахівців пожежно-рятувальної служби, набуває особливої актуальності, оскільки до складнощів та невизначеностей екстремальних ситуацій, у яких їм доводиться працювати, додається широкий спектр небезпечних ситуацій, спричинених війною, нових і нетрадиційних загроз та ризиків.

Мета дослідження – здійснити огляд наукової літератури з використанням пошукових термінів «екстремальна ситуація», «ризик», «сприйняття ризику» та «безпека» і на їх основі ідентифікувати індивідуальні та групові чинники, які можуть впливати на сприйняття ризиків та безпеки фахівцями пожежно-рятувальних служб.

Методи і методологія. Огляд наукової літератури здійснювався з використанням пошукових термінів «екстремальна ситуація», «ризик», «сприйняття ризику» та «безпека». Він обмежувався лише науковими публікаціями, які мали містити, крім згаданих, терміни: «пожежники», «рятувальники», «поліцейські», «військові». Аналіз джерел здійснено в межах двох дослідницьких традицій: підходу, що ґрунтується на особистісних рисах, і підходу, що спирається на соціальне пізнання.

Результати проведеного аналізу засвідчили, що впродовж десятиліть переважна більшість наукової літератури, присвяченої сприйняттю ризиків, рекомендувала розглядати когнітивні, емоційні та соціальні аспекти, які прямо чи опосередковано характеризують сприйняття ризику людьми та впливають на це сприйняття, а також що найчастіше досліджуються побоювання і занепокоєння людей, оцінюються їхні страхи або ступінь ризикованості окремих осіб, визначається ймовірність подій тощо. Головний висновок нашого аналізу полягає в тому, що поза увагою дослідників залишається взаємозв'язок сприйняття ризику й безпеки і, що особливо важливо, як цей зв'язок впливає на поведінку в екстремальній ситуації.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні діагностичного інструментарію, зокрема відповідних шкал з прийнятною надійністю і достовірністю.

Ключові слова: екстремальна ситуація; ризик; сприйняття ризику; безпека.

Zinaida F. Sivers,

Ph.D. in Jurisprudence, Docent,

Leading Research Associate of the Laboratory of Psychology

of Political-Legal Relationships,

Institute for Social and Political Psychology, NAES of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-2950-0741

nok55@ukr.net

RISK AND SAFETY IN THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF EXTREME PROFILE SPECIALISTS

Relevance. In the conditions of war, the risks and dangers of the professional activity of emergency services specialists, particularly the fire and rescue service, increase significantly. Adding to the complexities and uncertainties of extreme peacetime situations is a wide range of dangerous situations caused by war, new and unconventional threats, and risks.

The **purpose** of the research is to review the scientific literature using the search terms «extreme situation,» «risk,» «risk perception,» and «safety» and on their basis to identify individual and group factors that can influence the perception of risks and safety by fire and rescue specialists' services.

Methods and methodology. The review of scientific literature was carried out using the search terms «extreme situation,» «risk,» «risk perception,» and «security.» It was limited only to scientific publications, which had to contain, in addition to the mentioned, the terms: «firefighters,» «rescuers,» «policemen,» and «military.» The analysis of the sources was carried out within two research traditions: an approach based on personal traits and an approach based on social cognition.

Results. The analyze shows that in recent decades, scientific research on risk perception has focused on cognitive, emotional, and social factors influencing such perception. People's fears and anxieties are also most often investigated, their fears or predisposition to risky behavior of individuals are assessed, and the probability of events is determined. At that time, the relationship between risk perception and safety and how this relationship affects behavior in an extreme situation remains outside the attention of researchers.

We see **prospects for further research** in developing diagnostic tools, in particular, appropriate scales with acceptable reliability and validity.

Keywords: extreme situation; risk; risk perception; safety.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Здатність людини справлятися з ризиками дедалі частіше опиняється в центрі уваги науковців та практиків. За останні пів століття помітно зросла кількість досліджень того, як люди сприймають і реагують на ризики. Однак ці дослідження значною мірою зосереджені на повсякденних або соціальних ризиках, а також на передумовах, необхідних для сприйняття ризиків громадянами та особами, які приймають рішення. Значно менше уваги приділяється окремим особам і групам, яким у своїй професійній діяльності доводиться мати справу з небезпечними та екстремальними ситуаціями і середовищами. До професійної групи, діяльність якої пов'язана з екстремальними умовами та ризиками як для себе, так і для інших, можна віднести фахівців ДСНС, які професійно займаються реагуванням на надзвичайні ситуації. Можна сказати, що ризики є природною частиною їхньої професійної діяльності

Аналіз джерел і публікацій, виділення нерозв'язаних частин проблем. Упродовж десятиліть переважна більшість наукової літератури зі сприйняття ризику рекомендувала розглядати когнітивні, емоційні та соціальні аспекти, які прямо чи опосередковано характеризують сприйняття ризику людьми та впливають на нього (Slovic, 1987; Slovic et al., 2000; Brug et al., 2004; Klinke, & Renn, 2006; Oh et al., 2015, 2020; van der Linden et al., 2015; Flesia et al., 2020). Так, Slovic, & Peters (2006) зазначають, що в сучасному світі ризик розгортається за двома траєкторіями: 1) раціональний/когнітивний ризик, який стосується аналітичного, систематичного, дорадчого та логічного аналізу ризику й подальшого ухвалення рішень; 2) афективний ризик, який означає емоційну та евристичну реакцію людини на небезпеку або загрозу. Чимало дослідників також переконані у важливості емоцій у сприйнятті ризику та ризикованій поведінці. Так, вплив емоцій на сприйняття ризику відображено в моделі афекту як інформації (Schwarz, & Clore, 1983; 2003), гіпотезі ризику як почуття (Loewenstein et al., 2001) та евристиці афекту (Slovic, 2007). Незважаючи на відмінності, усі ці моделі показують роль афекту й емоційних реакцій, що відіграють роль в оцінюванні ризику й ухваленні рішень. Аналіз наукової літератури дає змогу зробити висновок, що найчастіше досліджують побоювання і занепокоєння людей, оцінюють їхні страхи або ступінь ризикованості окремих осіб, визначають імовірність подій тощо. Поза увагою науковців залишається, однак, взаємозв'язок сприйняття ризику і безпеки і, що особливо важливо, як цей зв'язок впливає на поведінку.

Мета статті – здійснити огляд наукової літератури з використанням пошукових термінів «екстремальна ситуація», «ризик»,

«сприйняття ризику» та «безпека» і на його основі ідентифікувати індивідуальні та групові чинники, які можуть впливати на сприйняття ризиків та безпеки фахівцями пожежно-рятувальних служб.

Виклад основного матеріалу дослідження. У соціальних науках переважають два визначення ризику: 1) Ризик – це ситуація або подія, у яких щось, що має людську цінність (включно із самими людьми), перебуває під загрозою і де результат неясний; 2) Ризик – це невизначений наслідок події або діяльності щодо чогось, що цінують люди. Ці визначення виражають одну й ту саму основну ідею: *ризик – це подія або наслідок події*. Першою умовою ризику є те, що ці події та наслідки пов'язані з невизначеністю. Друга умова полягає в тому, що «на карту поставлено» щось, що має людську цінність. Ці визначення виражають онтологічний реалізм, що визначає які стани світу мають бути концептуалізовані як ризик. Як об'єктивний стан світу, ризик завжди є незалежно від нашого сприйняття, нашого знання, а також від того, що «поставлено на карту» і наскільки ймовірно, що ризик буде реалізовано. Але саме наше сприйняття, наші знання (досвід), імовірність ризикових ситуацій та можливі втрати впливають на нашу поведінку в екстремальних ситуаціях.

Поняття ризику є психологічним і соціально сконструйованим явищем. Це підтверджується тим, що ризик (ризикованість) ґрунтується на сприйнятті, а не на фактах, і це сприйняття ґрунтується на якісних, а не кількісних характеристиках небезпеки, яку ми розглядаємо. Очевидно, що жоден атрибут не визначає ризик конкретної небезпеки; жодні конкретні атрибути не є однаково впливовими за різних небезпек. Відомий дослідник психології ризику Slovic з колегами стверджують, що навіть коли факти й імовірності конкретної небезпеки добре визначені й добре відомі, потрібне людське судження, щоб визначити, яка інформація є найважливішою для визначення ризику цієї небезпеки (Slovic et al., 2000). Чи вважати ризик прийнятним, також залежить від пріоритетів та цінностей, які, за визначенням, є психологічними. Отож суб'єктивна та перцептивна природа ризику робить його важливою галуззю вивчення психологічних наук.

Дослідження в галузі психології ризику показали, що на сприйняття ризику і безпеку особистості впливають її індивідуальні особливості та соціальне середовище, з яким вона взаємодіє. Люди схильні приписувати більший ризик (ризик з обтяжливими обставинами), коли більшої кількості людей може бути заподіяна шкода за короткий проміжок часу. А також люди схильні занижувати ризик, коли ризик узагалі невідомий або відтерміновується в часі і коли менше людей наражається на ризик.

Поняття ризику пов'язане з імовірністю заподіяння шкоди або небезпек. Можна сказати, що ймовірність пов'язана з імовірністю заподіяння шкоди або небезпеки, яка, як правило, сприймається з деяким ступенем невизначеності. Невизначений аспект ризику зумовлюється розбіжностями в міркуваннях людей з приводу величини і серйозності цього ризику.

Інтерпретації та інші суб'єктивні судження про ризики відомі як *сприйняття ризику* (Slovic, 2000). Сприйняття ризику – багатовимірна конструкція, на яку впливають багато факторів, зокрема джерела ризику, новизна і знання про небезпеку, ставлення тощо. Кожен інтерпретує ризик по-різному, тому сприйняття ризику – це суб'єктивна оцінка ймовірності певного типу екстремальної ситуації і того, наскільки ми залучені до наслідків. Сприйняття ризику є важливою детермінантою рішень з прийняття або відмови від певного рівня ризиків. Поширеним припущенням у дослідженнях сприйняття ризику є те, що знання і впевненість людей щодо ризику визначають, як вони його сприйматимуть. Це припущення ґрунтується на моделі раціонального вибору під час ухвалення рішень, яка зображає людей як таких, що оцінюють можливість результатів після того, як вони підрахували потенційні витрати і вигоди. Цей спосіб оцінювання ризиків здебільшого приписують експертам, які покладаються на наукову інформацію та об'єктивну оцінку.

Що ж до неспеціалістів, то зазвичай припускають, що вони оцінюють ризики, використовуючи евристики та інші неформальні розумові процеси. Вважають, що коли людина краще обізнана про певні ризики, вона схильна вважати, що ці ризики трапляються частіше, ніж насправді. Ця тенденція відома як евристика доступності (Kahneman, 1982).

Інші способи неправильного сприймання частоти та величини ризиків можуть виникати через індивідуальні особливості. Найпомітнішим із них є «оптимістична упередженість», або «нереалістичний оптимізм». Оптимістична упередженість – це тенденція вважати, що ризики становлять менш серйозну загрозу для себе, ніж для інших людей (Weinstein, 1980).

На початку вивчення сприйняття ризику дослідники зосередили свою увагу на когнітивних судженнях людей про величину та ймовірність ризиків. Зрештою, однак, вони визнали важливу роль, яку в оцінюванні ризиків відіграють емоції. Slovic і його колеги привернули увагу до евристики афекту, яка в контексті сприйняття ризику стосується схильності людей покладатися на свої поточні емоції, коли вони виносять судження про ризики (Slovic et al., 2000). Дослідження показали, що оцінки сприйманого ризику – оцінки ймовірності того, що станеться щось

погане, особливо ускладнені емоціями і що різні типи афекту можуть по-різному впливати на такі судження. Наприклад, страх може, зокрема, зміщувати оцінки від раціонального аналізу до переоцінки ризиків, а також змушувати сприймати негативні події як непередбачувані (Lerner et al., 2015). Якщо ми відчуваємо сильний страх, коли сприймаємо ризик, то, імовірно, оцінимо його як більш загрозливий і більш поширений. Емоції можуть захопити процеси раціонального ухвалення рішень настільки, що вони стануть домінуючим впливом на оцінювання ризику. Гіпотеза ризику як почуття передбачає, що емоційні реакції на ризики часто не залежать від їхньої когнітивної оцінки і що емоції є сильнішими детермінантами поведінки людей (Loewenstein et al., 2001).

Однією з теоретичних рамок, яка охоплює як когнітивні, так і емоційні аспекти сприйняття ризику, є психометрична парадигма. Психометрична парадигма – дослідницька методологія, заснована на припущенні, що ризик суб'єктивний і що якісні характеристики небезпек будуть пов'язані зі сприйняттям ризику. Відповідно до психометричної парадигми люди оцінюють ступінь ризику небезпеки на основі комбінації низки характеристик ризику, що охоплюють: серйозність ризику, який не піддається контролю; ризик, який лякає людей; ризик, який може бути катастрофічним; ризик, який може бути смертельним; люди відчувають ризик по-різному; ризику піддається багато людей; ризик може загрожувати майбутнім поколінням; ризик збільшується; ризик стосується нас. Психометрична парадигма класифікує діапазон характеристик ризику як небезпечні і невідомі. Ризик страху містить у собі відчутну втрату контролю, катастрофічний потенціал, фатальні наслідки і несправедливий розподіл ризиків і вигод (Slovic et al., 2000).

Будь-який ризик пов'язаний з певним ступенем невизначеності та суб'єктивною атрибуцією. Уже згаданий нами Slovic показав, що сприйняття ризику різниться відповідно до життєвого досвіду, когнітивних викривлень, евристики, пам'яті, зорової та спеціальної грамотності, експертизи, атрибуції та прив'язки. Він також виділив три основні параметри, пов'язані із суспільним сприйняттям ризику:

1. Жахливий ризик: передбачувана втрата контролю, страх або катастрофічний потенціал, фатальні наслідки та несправедливий розподіл ризиків і вигод.

2. Невідомі ризики: розцінюють як неспостережувані, нові й такі, шкоду від яких можна виявити із затримкою.

3. Рівень впливу – стосується кількості людей, яким може бути завдано шкоди одночасно (Slovic, 2000, 2010).

Психологи вивчають сприйняття ризику, намагаючись з'ясувати, коли ми перебільшуємо ризики, а коли – применшуємо. Оцінювання

ризикі та реагування на нього – одна з найважливіших речей у житті. Оцінювання ризику тісно пов'язане з безпекою. Перша і найпоширеніша сфера, яка може зумовити незбіг відчуття безпеки і реальності безпеки, походить від сприйняття ризику. Ставлення до безпеки – це конструкт індивідуального рівня, що відображає переконання і почуття, яких дотримується людина. щодо політики, процедур і практики безпеки.

Безпека – це компроміс, і якщо ми помилимося в серйозності ризику, ми помилимося в компромісі. Цей компроміс буде залежати від того, наскільки ми адекватно оцінили: імовірність ризику, його серйозність, затрати на контрзаходи з усунення або зменшення наслідків. Сприйняття безпеки не відповідає реальній безпеці тоді, коли сприйняття ризиків не відповідає реальним ризикам. Багато психологічних теорій більшою чи меншою мірою звертаються до проблеми безпеки, намагаючись відповісти на такі запитання: яка природа безпеки? Що визначає небезпеку для людини? Які особливості поведінки людини в ситуаціях ризику? Незважаючи на розмаїття відповідей на ці запитання, можна виокремити деяку близькість поглядів. По-перше, багато авторів згодні з тим, що безпека – це динамічний процес. У кожен момент часу ми маємо справу з новим типом небезпеки, і в результаті психологічна безпека має постійно створюватися заново. По-друге, ми прагнемо безпеки тоді, коли виникає загроза нашому життю, здоров'ю чи добробуту. Отже, безпека має латентний характер. По-третє, відчуття захищеності є базовим відчуттям людини. Незважаючи на численні описи та визначення суттєвих характеристик і проявів різних аспектів безпеки, немає єдиного розуміння цього поняття, яке пов'язують з різними детермінантами і чинниками. Безпеку найчастіше розглядають як стан, коли немає небезпеки, як властивість системи щодо зниження ризику, яке може бути досягнуто за рахунок усунення небезпеки.

До найбільш ранніх досліджень безпеки можна віднести дослідження безпеки організацій. Огляд досліджень, пов'язаних з безпекою, показує, що найбільш вивченим аспектом дослідження безпеки в організаціях є, мабуть, безпека управління. У цих дослідженнях безпеку розглядають на трьох рівнях: індивідуальному, командному, організаційному (таб.).

Наразі можна констатувати, що проблемам сприйняття ризику і ставлення до безпеки приділяється більше уваги у сферах, пов'язаних з маркетингом та економічними рішеннями (Finucane et al., 2000; Slovic, 1987), громадською охороною здоров'я (Blais, & Weber, 2006), фінансовими рішеннями (Weber et al., 2002), туризмом (Wolff et al., 2019) і, зовсім недавно, з пандемією COVID-19 (Jaspal et al., 2020).

Таблиця

Визначення та характеристики психологічної безпеки

Рівні	Автори	Визначення та характеристики
Індивідуальний	James, & James (1989)	Своєрідне сприйняття, коли працівники відчувають, що робоче середовище допомагає їм.
	Kahn (1990)	Працівники не турбуються про самооцінку, можуть по-справжньому виразити себе
Командний	Klimoski et al. (1994)	Безпека заснована на довірі та схожості переконань.
	Edmonson (1999)	Члени команди беруть участь у ризикованих діях у команді та впевнені в безпеці.
	Yang Minxi (2002)	Члени команди: можуть вільно висловлювати свою думку; організація заохочує і дозволяє йти на ризик; довіряють і поважають одне одного; мають однакові переконання та погляди.
	Tynan (2005)	Психологічна безпека поділяється на самопсихологічну безпеку (самосприйняття інших безпечне) і психологічну безпеку інших (спілкування з іншими є безпечним)
Організаційний	Brown, & Leigh (1996)	Організаційна психологічна безпека - це вид уявлень працівників про характеристики організаційного середовища, включно з трьома аспектами сприйняття: підтримкою керівництва, чіткими робочими ролями та можливістю
	May et al. (2004)	

Рівні	Автори	Визначення
	Baer, & Frese (2003)	та характеристики самовираження. У робочому середовищі взаємодія супроводжується довірою і відкритістю. Формальні і неформальні практики та процедури, управління організацією спрямовуються на підтримання атмосфери відкритості і довіри

Як ми вже зазначали вище, поняття «ризик» і «безпека» набувають різного значення в різних дисциплінах, галузях досліджень і контекстах. У наукових джерелах з економіки та управління ризиками поняття «ризик» розглядають з виключно негативною конотацією, як можливість збитків. Натомість у психологічних джерелах поняття ризик набуває і позитивного значення.

Позитивне ставлення до ризику особливо помітне в дослідженнях, пов'язаних з військовими, поліцейськими, пожежниками, рятувальниками, спортсменами тощо. З огляду на мету цього дослідження ми зосередили увагу на пошуку наукових досліджень саме в цих професійних сферах. Проведений нами пошук досліджень, пов'язаних з безпекою в командах пожежників і рятувальників, не дав позитивних результатів. Оскільки війна і військові конфлікти пов'язані з ризиками та небезпеками, можна було очікувати, що є велика кількість теоретичних та емпіричних досліджень щодо ризику і безпеки саме у військовій сфері. Але, як зазначають G. Breivik з колегами, це не так. Автори статті «Ризик і пошук сенсацій у військовому контексті: огляд літератури» проаналізували дослідження сприйняття ризику з 1983 по 2015 роки. Було зроблено невтішний висновок, що таких праць, по-перше, замало, а по-друге, ці дослідження дуже розрізнені і не великі за обсягом, коли йдеться про теорії, методи і вибірки (Breivik et al., 2019). Ми також проаналізували доступні наукові праці в цій царині. Найбільш ресурсними для нас виявилися два дослідження. Перше – це дослідження Moen, & Rundmo (2005), які вивчали предиктори нереалістичного оптимізму в трьох підгрупах: парашутистів, солдат і пожежників. У цьому дослідженні вони розглядали три предиктори нереалістичного оптимізму: ставлення до безпеки, контроль і тривогу. Було виявлено, що найбільш важливим предиктором є ставлення до безпеки. Друге дослідження – це дослідження Börjesson et al. (2011). Емпірично було

встановлено, що необґрунтований ризик негативно корелює з лідерством, орієнтованим на безпеку, та груповою згуртованістю, і позитивно – з фаталізмом щодо безпеки і з лідерством, що заохочує ризик. Ми скористалися результатами цих досліджень, щоб виокремити індивідуальні та групові чинники, які можуть вплинути на сприйняття ризиків та безпеки фахівцями пожежно-рятувальних служб. Принагідно зазначимо, що у своєму дослідженні ми виходили з того, що безпека завжди інтерсуб'єктивна, або безпека – це те, що з неї роблять суб'єкти. Безпека досягається тоді, коли небезпек, пов'язаних із численними загрозами, викликами, вразливостями та ризиками, уникають (якщо це можливо), запобігають їм, управляють ними, долають, пом'якшують та адаптують їх.

Професійна діяльність фахівців пожежно-рятувальних служб неминуче містить елемент прорахованого ризику, водночас необґрунтований ризик має бути зведений до мінімуму. У контексті конкретної місії та ситуації особистісні риси та особистісні якості є чинником сприйняття ризику і безпеки. До особистісних рис зазвичай відносять: мотивацію, готовність (схильність) до ризику, надійність, стійкість, самоконтроль поведінки, реакції на стрес, орієнтацію на команду. Ми хотіли б привернути увагу до того, що схильним до ризику суб'єктам притаманна особистісна риса, пов'язана з емоціями, – імпульсивність (нездатність продумувати наперед і передбачати наслідки). Імпульсивність є відносно стабільною рисою. Люди з високим рівнем імпульсивності схильні діяти швидко, приділяючи меншу увагу майбутнім наслідкам. Можна передбачити, що вони будуть більш успішними в ризикованих ситуаціях. Але насправді ризик і безпека в екстремальній ситуації залежать від необхідності компромісу між забезпеченням безпеки і прийняттям впливу певних ризиків. Таким чином, на індивідуальному рівні видається доцільним вивчити не тільки ставлення до безпеки, а й ставлення до ризику та прийняття ризику. Люди, не схильні до ризику, умотивовані прагненням до безпеки, тоді як схильні до ризику умотивовані прагненням до потенціалу. Перші цінують безпеку, другі – можливість. Фактор безпеки проти потенціалу відображає те, як людина зазвичай сприймає ризику.

Адаптивне сприйняття ризику потребує осмислення і знання про безпеку (Börjesson et al., 2011). Momen et al. (2010) описують людей, які приймають свідомо суттєві ризики (адаптивний ризик), і тих, хто ризикує, не плануючи заздалегідь, діє не замислюючись. Дослідники наголошують на важливості обох типів, коли йдеться про підтримку високого рівня безпеки в екстремальній ситуації. Можливість ідентифікувати відмінності в реакціях на ризики та безпеку вони

розглядають як особливо важливі для професій з високим ступенем ризику. Професійні ризики – це ризики, яких не можна уникнути. Здатність уникати ризиків зумовлюється формуванням певних особистісних якостей. За результатами емпіричного дослідження предикторів успішної професійної діяльності фахівців ДСНС ми виокремили дві компетентності: ризикологічну компетентність і компетентність до невизначеності, які можна розглядати як особистісні якості. Ризикологічну компетентність ми розглядаємо як поняття, що об'єднує комплекс професійних компетентностей, які дають змогу: ідентифікувати та оцінювати, управляти ризиками та запобігати їм. Її можна визначити як сукупність знань про організаційний ризик, навички та вміння взаємодії з ризиками, поведінку в ситуації ризику. Підрозділи пожежно-рятувальної служби здійснюють свою діяльність не тільки в складних умовах з високим ризиком, а й в умовах з високим рівнем невизначеності. «Ядром» компетентності до невизначеності є стиль саморегуляції. Люди, орієнтовані на невизначеність, шукають нову інформацію та взаємодіють з нею, тоді як не орієнтовані її уникають (Сіверс, 2021).

Основними інструментами та фільтрами, які ми використовуємо для осмислення інформації, є сигнали та індикатори. Те, що ми бачимо, чуємо і відчуваємо, не обов'язково несе в собі інформацію. Ми розпізнаємо індикатори і сигнали, які дають нам інформацію, схожу на ту, що ми отримували раніше. Отже, ще одним індивідуальним чинником, який впливає на сприйняття ризиків і безпеки, є досвід.

Робота пожежно-рятувальних служб – це команда робота. А це означає, що групові процеси є чинниками, що істотно впливають на сприйняття ризику і безпеки та поведінку членів групи. Насамперед ідеться про групову згуртованість. Ми розглядаємо згуртованість як динамічний процес, який відображає схильність групи триматися разом і залишатися єдиними в прагненні досягнути своїх інструментальних цілей та/бо у задоволенні своїх афективних потреб. Ми не знайшли емпіричного підтвердження того, що згуртованість впливає на безпеку в групах фахівців екстремального профілю, однак відомо, що більша згуртованість позитивно впливає на безпековий клімат у групі.

І, насамкінець, ще один чинник, який також пов'язаний з командною роботою, – це лідерство. На лідера покладається основний обов'язок – забезпечити задовільний баланс між ризиком і безпекою та оцінювання того, який рівень ризику є прийнятним у конкретній ситуації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Попри те, що психологічна наука досягла значних успіхів у дослідженні психології ризику та безпеки, усе ще не сформовано чітких парадигм їх дослідження

в професійній діяльності фахівців екстремального профілю, хоч у психології з огляду на різні дослідницькі традиції і намагалися пояснити індивідуальні відмінності в ризикованій поведінці. У нашому аналізі ми спробували об'єднати дві дослідницькі традиції: підхід, що ґрунтується на особистісних рисах, і підхід, що спирається на соціальне пізнання. Таке об'єднання дало змогу ідентифікувати індивідуальні і групові чинники, які можуть впливати на сприйняття ризиків і безпеки фахівцями пожежно-рятувальних служб. Це, зокрема, такі чинники: особистісні риси, особистісні якості, ризикологічна компетентність, компетентність до невизначеності, досвід, групова згуртованість, лідерство. На нашу думку, отримані результати варто було б брати до уваги, коли йдеться про психологічний відбір, прогнозування поведінки в умовах ризику та психологічну підготовку під час навчання.

Перспективи подальших досліджень, які можна означити як нагальні, ми вбачаємо в напрацюванні діагностичного інструментарію, зокрема розробленні відповідних шкал з прийнятною надійністю і достовірністю.

Список використаних джерел

Сіверс, З. (2021). Предиктори успішної професійної діяльності фахівців державної служби України з надзвичайних ситуацій. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 48(51), 44–54. DOI: [https://doi.org/10.33120/ssspj.vi48\(51\).237](https://doi.org/10.33120/ssspj.vi48(51).237)

Blais, A.-R., & Weber, E. U. (2006). A Domain-Specific Risk-Taking (DOSPERT) scale for adult populations. *Judgment and Decision Making*, 1 (1), 33–47.

Börjesson, M., Österberg, J., & Enander, A. (2011). Risk and safety attitudes among conscripts during compulsory military training. *Military Psychology*, 23, 659–684. DOI: <https://doi:10.1080/0899560.5.2011.616815>

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. DOI: <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>

Breivik, G., Sand, T. S., & Sookermany, A. M. (2019). Risk-Taking and Sensation Seeking in Military Contexts: A Literature Review. *SAGE Open*, 9(1). DOI: <https://doi.org/10.1177/2158244018824498>

Brug J., Aro, A. R., Oenema, A., de Zwart O., Richardus, J. H., & Bishop, G. D. (2004). SARS risk perception, knowledge, precautions, and information sources, the Netherlands. *Emerging Infectious Diseases*, Aug; 10 (8), 1486–1489. DOI: 10.3201/eid1008.040283. PMID: 15496256; PMCID: PMC3320399.

Clark, T. R. (2020). *The 4 Stages of Psychological Safety: Defining the Path to Inclusion and Innovation Paperback*. Illustrated, Berrett-Koehler Publishers.

Edmondson, A. C.(2002). The local and variegated nature of learning in organizations. *Organisation Science*, 13 (2), 128–146. DOI: <https://doi.org/10.1287/orsc.13.2.128.530>

Jaspal, R, Fino, E, Breakwell, G. M. (2020). The COVID-19 own risk appraisal scale (CORAS): development and validation in two samples from the United Kingdom. *Journal Health Psychology*, 1359105320967429. DOI: <https://doi.org/10.1177/1359105320967429>

Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/1914185>

Kahneman, D., Slovic, P., & Tversky, A. (Eds.). (1982). *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*. New York: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.185.4157.1124>

Klinke, A., & Renn, O. (2006). Systemic Risks as Challenge for Policy Making in Risk Governance. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 7(1). DOI: <https://doi.org/10.17169/fqs-7.1.64>

Linden van der, S., Maibach, E., & Leiserowitz, A. (2015). Improving Public Engagement With Climate Change: Five «Best Practice» Insights From Psychological Science. *Perspectives on Psychological Science*, 10(6), 758–763. DOI: <https://doi.org/10.1177/1745691615598516>

Maxwell, L., Sanders, A., Skues, J., & Wise, L.(2020). A Content Analysis of Personal Safety Apps: Are They Keeping Us Safe or Making Us More Vulnerable? *Violence Against Women*, 26(2), 233–248. DOI: <https://doi.org/10.1177/1077801219832124>

Moen, B. E., & Rundmo, T. (2005). Predictors of unrealistic optimism: A study of Norwegian risk takers. *Journal of Risk Research*, 8, 363–382. DOI: <https://doi.org/10.1080/1366987042000310668>

Momen, N., Taylor, M., Pietrobon, R., Gandhi, M., Markham, A., Padilla, G., Miller, P., Evans, K., & Sander, T. (2010). Initial validation of the Military Operational Risk-Taking Scale (MORTS). *Military Psychology*, 22(2), 128–142. DOI: <https://doi.org/10.1080/08995601003638942>

Lerner, J. S., Ye, Li, Valdesolo, P., & Kassam, K. S. (2015). *Emotion Decision Making*. DOI: [tps://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115043](https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115043)

North, C. S., Pedrazine, A., Pollio, D. E. (2020). Workplace and safety perceptions among New York City employees after the 9/11 attacks. *Archives of Environmental, & Occupational Health*, 1-9. DOI: <https://doi.org/10.1080/19338244.2020.1835797>

Schwarz, N., & Clore, G. L. (1983). Mood, misattribution, and judgments of well-being: Informative and directive functions of affective states. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(3), 513–523. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.45.3.513>

Slovic, P. (1987). Perception of Risk. *Science*, 236 (4799), 280–285. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.3563507>

Slovic, P. (1992) Perceptions of Risk: Reflections on the Psychometric Paradigm. In S. Krimsky, & D. Golding (Eds.), *Social Theories of Risk*. Westport, CT: Praeger.

Slovic, P. (2000). Perception of risk. In P. Slovic (Ed.), *The perception of risk* (pp. 220–231). London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315661773>

Slovic, P., Fischhoff, B., & Lichtenstein, S. (2000). Facts and fears: Understanding perceived risk. *Policy and Practice in Health and Safety*, 3 (sup. 1), pp. 65–102.

Weber, E. U., Blais, A. R., & Betz N., (2002). *A domain-specific risk-attitude scale: measuring risk perceptions and risk behaviors*. DOI: <https://doi.org/10.1002/bdm.414>

Weinstein, N. D. (1980). Unrealistic Optimism about Future Life Events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 806. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.39.5.806>

Wolff, J. C., Thompson, E., Thomas, S. A., Nesi, J., Bettis, A. H., Ransford, B. ... Liu, R. T. (2019). Emotion dysregulation and non-suicidal self-injury: A systematic review and meta-analysis. *Eur Psychiatry*, Jun; 59, 25–36. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2019.03.004>. Epub 2019 Apr 12. PMID: 30986729; PMCID: PMC6538442

References

Blais, A.-R., & Weber, E. U. (2006). A Domain-Specific Risk-Taking (DOSPERT) scale for adult populations. *Judgment and Decision Making*, 1 (1), 33–47. (in English)

Börjesson, M., Österberg, J., & Enander, A. (2011). Risk and safety attitudes among conscripts during compulsory military training. *Military Psychology*, 23, 659–684. DOI: <https://doi.org/10.1080/08995605.2011.616815> (in English)

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. DOI: <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a> (in English)

Breivik, G., Sand, T. S., & Sookermany, A. M. (2019). Risk-Taking and Sensation Seeking in Military Contexts: A Literature Review. *SAGE Open*, 9(1). DOI: <https://doi.org/10.1177/2158244018824498> (in English)

Brug J., Aro, A. R., Oenema, A., de Zwart O., Richardus, J. H., & Bishop, G. D. (2004). SARS risk perception, knowledge, precautions, and information sources, the Netherlands. *Emerging Infectious Diseases*, Aug; 10 (8), 1486–1489. DOI: [10.3201/eid1008.040283](https://doi.org/10.3201/eid1008.040283). PMID: 15496256; PMCID: PMC3320399. (in English)

Clark, T. R. (2020). *The 4 Stages of Psychological Safety: Defining the Path to Inclusion and Innovation Paperback*. Illustrated, Berrett-Koehler Publishers. (in English)

Edmondson, A. C.(2002). The local and variegated nature of learning in organizations. *Organisation Science*, 13 (2), 128–146. DOI: <https://doi.org/10.1287/orsc.13.2.128.530> (in English)

Jaspal, R, Fino, E, Breakwell, G. M. (2020). The COVID-19 own risk appraisal scale (CORAS): development and validation in two samples from the United Kingdom. *Journal Health Psychology*, 1359105320967429. DOI: <https://doi.org/10.1177/1359105320967429> (in English)

Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/1914185> (in English)

Kahneman, D., Slovic, P., & Tversky, A. (Eds.). (1982). *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*. New York: Cambridge University Press. DOI: <https://DOI: 10.1126/ science. 185.4157.1124> (in English)

Klinke, A., & Renn, O. (2006). Systemic Risks as Challenge for Policy Making in Risk Governance. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 7(1). DOI: <https://doi.org/10.17169/fqs-7.1.64> (in English)

Linden van der, S., Maibach, E., & Leiserowitz, A. (2015). Improving Public Engagement With Climate Change: Five «Best Practice» Insights From Psychological Science. *Perspectives on Psychological Science*, 10(6), 758–763. DOI: <https://doi.org/10.1177/1745691615598516> (in English)

Maxwell, L., Sanders, A., Skues, J., & Wise, L.(2020). A Content Analysis of Personal Safety Apps: Are They Keeping Us Safe or Making Us More Vulnerable? *Violence Against Women*, 26(2), 233–248. DOI: <https://doi.org/10.1177/1077801219832124> (in English)

Moen, B. E., & Rundmo, T. (2005). Predictors of unrealistic optimism: A study of Norwegian risk takers. *Journal of Risk Research*, 8, 363–382. DOI: <https://doi:10.1080/1366987042000310668> (in English)

Momen, N., Taylor, M., Pietrobon, R., Gandhi, M., Markham, A., Padilla, G., Miller, P., Evans, K., & Sander, T. (2010). Initial validation of the Military Operational Risk-Taking Scale (MORTS). *Military Psychology*, 22(2), 128–142. DOI: <https://doi.org/10.1080/08995601003638942> (in English)

Lerner, J. S., Ye, Li, Valdesolo, P., & Kassam, K. S. (2015). *Emotion Decision Makig*. DOI: <tps://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115043> (in English)

North, C. S., Pedrazine, A., Pollio, D. E. (2020). Workplace and safety perceptions among New York City employees after the 9/11 attacks. *Archives of Environmental, & Occupational Health*, 1-9. DOI: <https://doi.org/10.1080/19338244.2020.1835797> (in English)

Schwarz, N., & Clore, G. L. (1983). Mood, misattribution, and judgments of well-being: Informative and directive functions of affective states. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(3), 513–523. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.45.3.513> (in English)

Sivers, Z. (2021). Predyktory uspishnoi profesiynoi diialnosti fakhivtsiv derzhavnoi sluzhby Ukrainy z nadzvychainykh situatsii. *Scientific studios on social and political psychology*, 48(51), 44-54. DOI: [https://doi.org/10.33120/ssspj.vi48\(51\).237](https://doi.org/10.33120/ssspj.vi48(51).237) (in Ukrainian)

Slovic, P. (1987). Perception of Risk. *Science*, 236 (4799), 280–285. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.3563507> (in English)

Slovic, P. (1992). Perceptions of Risk: Reflections on the Psychometric Paradigm. In S. Krimsky, & D. Golding (Eds.), *Social Theories of Risk*. Westport, CT: Praeger. (in English)

Slovic, P. (2000). Perception of risk. In P. Slovic (Ed.), *The perception of risk* (pp. 220–231). London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315661773> (in English)

Slovic, P., Fischhoff, B., & Lichtenstein, S. (2000). Facts and fears: Understanding perceived risk. *Policy and Practice in Health and Safety*, 3 (sup. 1), pp. 65–102. (in English)

Weber, E. U., Blais, A. R., & Betz N., (2002). *A domain-specific risk-attitude scale: measuring risk perceptions and risk behaviors*. DOI: <https://doi.org/10.1002/bdm.414> (in English)

Weinstein, N. D. (1980). Unrealistic Optimism about Future Life Events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 806. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.39.5.806> (in English)

Wolff, J. C., Thompson, E., Thomas, S. A., Nesi, J., Bettis, A..H., Ransford, B. ... Liu, R. T. (2019). Emotion dysregulation and non-suicidal self-injury: A systematic review and meta-analysis. *Eur Psychiatry*, Jun; 59, 25–36. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2019.03.004>. Epub 2019 Apr 12. PMID: 30986729; PMCID: PMC6538442 (in English)